

УДК 130.2:330.163.14

I. I. Пархоменко, асп., каф. етики, естетики та культурології, філософський факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
ireneparkhomenko@gmail.com

ТИПОЛОГІЯ СУЧАСНИХ ТЕОРЕТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ЕКОНОМІКИ КУЛЬТУРИ

Розроблено типологію сучасних теоретичних концепцій економіки культури відповідно до західноєвропейської наукової традиції ХХ ст. щодо вивчення і дослідження функціонування сфери культури як економічної реальності: 1) культурфілософські – Т. Адорно, Ж. Бодріяр, П. Бурдьє, М. Хоркхаймер, С. Леш, С. Ларі, Д. Уррі; 2) культурно-індустріальні – Р. Вільямс, Б. Мьєж, Н. Гарнем, П. Л. Сакко; 3) економіко-управлінські – В. Баумоль, В. Боуен, М. Блауг, В. Гінзбург, А. Кламер, Б. Мьєж, А. Скотт, Д. Тросбі, Б. Фрей, Д. Хезмондалш. Визначено, що зазначені науковці під "економікою культури" розуміють, по-перше, наукову дисципліну, що вивчає й аналізує економічні відносини з приводу виробництва, розповсюдження та споживання культурних товарів та послуг (economics of culture), по-друге, філософсько-культурологічний підхід до дослідження сучасних процесів функціонування суспільства в категоріях "виробництва" і "споживання" (economy of culture).

Ключові слова: економіка культури, культурне виробництво, культурні індустрії, індустріалізація в сфері культури, цінність, теоретичні концепції економіки культури.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується превалюванням частки нематеріального виробництва в структурі суспільного. Відповідно до східноєвропейської наукової традиції радянського періоду (зокрема й української), мова йде про духовне виробництво, де продукти створюються соціокультурними інституціями, а культура являє собою механізм постійної ретрансляції ідеологічних норм та цінностей, які продукують базові інститути духовного виробництва (М. Каган, Л. Коган, Е. Маркарян, В. Табачковський, В. Толстих, Н. Чавчавадзе, В. Шинкарук). Такий підхід втрачає свою актуальність в умовах демократії й капіталістичного способу виробництва, коли культура починає функціонувати як галузь виробництва, являючи собою сукупність культурних індустрій. У 60-х рр. ХХ ст. в країнах Західної Європи формується науковий напрям дослідження культурного виробництва і споживання, ефективності діяльності культурних інституцій, особливостей культурного продукту, побудови моделей культурних і креативних індустрій. Науковці вивчають і досліджують сферу культури як економічну реальність: В. Баумоль, В. Боуен, М. Блауг, Н. Гарнем, В. Гінзбург, С. Ларі, С. Леш, Б. Мьєж, Д. Тросбі, Р. Тьюз, П. Л. Сакко, Б. Фрей. Більше того, ці наукові пошуки є рефлексією на використання культурних активів в якості ресурсу в сфері управління на регіональному, національному та міжнародному рівнях з кінця 80-х рр. ХХ ст. У період реформування українське фахове культурологічне середовище особливо потребує формування чіткого теоретичного підґрунтя до творення новітнього розуміння культури як галузі виробництва та інструмента економічного і соціокультурного розвитку суспільства, фактора сталого суспільного розвитку відповідно до західноєвропейської наукової традиції. Типологія сучасних теоретичних концепцій економіки культури дозволить сформулювати таке підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Було опрацьовано, по-перше, витоки західноєвропейської наукової традиції ХХ ст. щодо розуміння культури як галузі виробництва та інструмента сприяння економічному, соціальному і культурному розвитку суспільства в науково-теоретичному доробку представників Бірмінгемської школи культурних досліджень, а саме: Р. Вільямса і Н. Гарнема, які вивчають взаємодію культурних і владних інституцій у процесі демократизації та індустріалізації в суспільстві в межах країн з капіталістичним способом господарювання. Крім цього, залучено науковий доробок сучасного фахівця в галузі економіки культури П. Л. Сакко щодо функціонування сфери культурного виробництва як економічної реальності у вигляді етапів становлення і трансформації, вивчено логіку дослідження П. Л. Сакко з метою пояснення процесу індустріалізації в сфері культури. По-друге, з'ясування суті культурфілософських теоретичних концепцій економіки культури як підходу для дослідження

сучасних процесів функціонування суспільства як глобальної культурної індустрії в означенні С. Леша та С. Ларі потребувало опрацювання філософських напрацювань представників Франкфуртської школи Т. Адорно, В. Беньяміна та М. Хоркхаймера, а також теоретичних розробок Ж. Бодріяра стосовно "цінності знаку". По-третє, з'ясування специфіки виробництва в сфері культури та побудова моделей культурних індустрій ґрунтувалися на фахових дослідженнях в галузі економіки культури Д. Тросбі, Б. Фрея, М. Хаттера та Д. Хезмондалша.

Мета статті. Розробити типологію сучасних теоретичних концепцій економіки культури, використовуючи наукові напрацювання західноєвропейських вчених у ХХ–ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна сфера культури в таких країнах-демократіях, як: США, Великобританія, Канада, країни Європейського Союзу, Японія, функціонує у вигляді сукупності культурних індустрій (виробництв), що здійснюють культурну діяльність, суть якої полягає у виробництві продукту, що не міститиме у собі суто утилітарної мети його споживання. Однак в той же час таке культурне виробництво є економічно ефективним з огляду на той комерційний прибуток, який воно отримує. У другій половині ХХ ст. прибутковість діяльності цих виробництв стає приводом до появи галузі економіки культури в структурі національних економік. Усвідомлення потенціалу сфери культурного виробництва в країнах Західної Європи об'єктивується в конкретних урядово-інституційних практиках: країни ЄС і Великобританія поступово переорієнтують вектор економічного розвитку з індустріального на культурний і науково-інноваційний. Культурні ресурси стають ефективним інструментом економічного, соціального та культурного зростання в країнах.

У 60-х рр. ХХ ст. формується західноєвропейський науковий напрям дослідження сфери культурного виробництва та споживання, який вивчає взаємодію культурних і владних інституцій у процесі демократизації суспільства (Р. Вільямс, С. Холл, Н. Гарнем, П. Л. Сакко), функціонування сфери культури як економічної реальності в формі культурних індустрій, що утворюють культурний капітал (П. Бурдьє, А. Кламер, Б. Мьєж, Д. Тросбі, Б. Фрей та інші), а також функціонування сучасного суспільства в якості глобальної культурної індустрії, де продукти виробництва перестають бути стандартизованими і серійними, маючи утилітарну та обмінну цінність, але містять цінність знаку завдяки створенню бренду (С. Леш, С. Ларі, Д. Уррі). Отже, зазначені науковці під "економікою культури" розуміють, по-перше, наукову дисципліну, що вивчає й аналізує економічні відносини з приводу виробництва, розповсюдження та споживання культурних товарів та послуг (economics of culture); по-друге, філософсько-культурологічний підхід для дослідження сучасних процесів функціонування суспільства в кате-

горіях "виробництва" і "споживання" з метою вивчення та аналізу превалювання частки культурного виробництва в структурі суспільного в умовах демократизації і провадження капіталістичного способу виробництва (economy of culture). Крім того, поняття "культурна економіка" вживають для дослідження впливу соціокультурних факторів на функціонування економіки відповідно до більш ранньої наукової традиції такого дослідження, яку започатковують такі вчені, як: М. Вебер, Т. Веблен, Ф. Ліст, В. Рошер, А. Сміт, Г. Шмоллер, та продовжують їх сучасники: П. Гайя, Р. Інглехарт, А. Кламер, М. Прайк, Г. Хофстеде, Ш. Шварц.

Отже, відповідно до західноєвропейської наукової традиції ХХ ст., теоретичні концепції сучасної економіки культури, які обґрунтовують економічний статус сфери культурного виробництва, формують наступну типологію:

1) культурфілософські (Т. Адорно, Ж. Бодріяр, П. Бурдьє, М. Хоркхаймер, С. Леш, С. Ларі, Д. Уррі) – формуються передусім як критичні наукові погляди з приводу інтенсифікації процесів індустріалізації та коммодифікації в сфері культури в середині ХХ ст. Термін "культурна індустрія", який вживають Т. Адорно та М. Хоркхаймер у своїй праці "Діалектика Просвітництва" (1947), означає виробництво в культурно-мистецькій сфері масового, серійного, стандартизованого продукту, що сприяє ствердженню влади так званих "еліт" за умов контролю над технологіями відтворення культурного продукту [1; с. 149, 164, 174]. Сферу культури в системі суспільного виробництва розглянуто в межах співвідношення "культура – влада", де культурне виробництво (індустрія) є інструментом підтримки влади та маніпуляції свідомістю споживачів. У формі товару культурний продукт втрачає внутрішню цінність (ауратичність, за В. Беньяміном [2; с. 27]), постає у формі розваги. Мова йде про критику культурного виробництва як індустрії розваг.

У 90-х рр. ХХ ст. С. Леш, С. Ларі та Д. Уррі в своїх наукових працях: 1) "Соціологія Постмодернізму" С. Леша (1990); 2) "Економіка знаків та простору" С. Леша та Д. Уррі (1994); 3) "Глобальна культурна індустрія: медіація речей" С. Леша та С. Ларі (2007), спираючись на філософські розробки Ж. Бодріяра, обґрунтовують положення про те, що характерною особливістю культурного виробництва сучасності є те, що вироблені продукти міститимуть "цінність знаку" (sign value) [3; с. 19, 187–188], яка суттєво вплине на споживання виробленого продукту (об'єкта чи речі відповідно до термінології означених науковців). Тому цінність знаку, яку містить у собі продукт виробництва, детермінуватиме його обмінну цінність та нівелюватиме практичну значущість. Вчені доводять, що набуття цінності знаку об'єктом (реччю) відбувається внаслідок створення (конструювання) образу або бренду. Отже, в сучасних умовах виробництво в широкому значенні може бути означено як "культурне". Науковці аргументують введення в наукове поле терміну "глобальна культурна індустрія", суть якого полягає у визначенні специфіки сучасного культурного виробництва, яке, за твердженням науковців, характеризується створенням "монад" – образів, а не визначених одиниць товарів – "атомів". Продукти (goods), які утворює глобальна мережа культурних індустрій, не є фіксованими, стабільними чи визначеними згідно задуму їх творця: це культурні форми, що є динамічними та постійно циркулюють, перестаючи бути контрольованими [9; с. 5].

У цілому культурфілософські теоретичні концепції сучасної економіки культури апелюють до вивчення культурного виробництва і споживання в якості режиму функціонування сучасного суспільства, використовуючи терміни "культурна індустрія" та "глобальна культурна індустрія". При цьому науковці міркують про нові підходи до розуміння сучасних соціальних процесів: економіка культури розглядається як метод для опису Постмодерну.

2) культурно-індустріальні (Р. Вільямс, Б. Мьєж, Н. Гарнем, П. Л. Сакко (cultural industries approach)). Р. Вільямс започатковує дослідження трансформації суспільних інститутів під впливом науково-технологічного прогресу та процесу демократизації суспільства в умовах капіталізму, відкидаючи марксистське вчення про економічний детермінізм. Сучасний дослідник з Великобританії Н. Гарнем у своїй праці "Політична економія та культурні дослідження: оновлення чи розрив?" (1995) [8] обґрунтовує твердження про те, що, не дивлячись на те, що капіталізм не потребує певної визначеної надбудови, яка передбачає усталене функціонування культурних інститутів та наявність домінуючої ідеології, такі інститути здійснюють виробництво відповідно до капіталістичного способу господарювання (90-ті рр. ХХ ст.). Тобто в умовах капіталізму в сучасних розвинутих країнах різноманітні культурні інституції функціонують як підприємства (індустрії), що продукують культурні продукти. При цьому, відповідно до розглянутих нами Конвенцій ЮНЕСКО та Документів ЄС, культурні індустрії провадять, перш за все, культурну діяльність, а не комерційну. До того, у 80-х рр. ХХ ст., Б. Мьєж вперше пропонує модель культурних індустрій.

Вже на початку ХХІ ст. П. Л. Сакко в історичній ретроспективі виокремлює етапи становлення та розвитку індустрій у сфері культурного виробництва [11]: Культура 1.0., Культура 2.0, Культура 3.0. Логіка виокремлення базується на трьох складових: а) форма підтримки культурного виробництва; б) процеси індустріалізації та коммодифікації в сфері культури, завдяки яким культура перетворюється на галузь економіки; в) культурний доступ та участь публіки у виробництві та споживанні культурних продуктів. Вчений визначає, що в сучасних умовах культурне виробництво опосередковує творення економічної та соціальної цінності в будь-яких галузях виробництва насамперед завдяки необмеженому доступу споживачів до культурного контенту. При цьому споживання культурних продуктів стрімко відбувається і поза межами ринку їх збуту. Окрім цього, публіка, отримуючи право культурного доступу до контенту, отримує право не тільки пасивно споживати, але й – самостійно створювати (продувати). П. Л. Сакко на основі статистичних даних доводить залежність та вплив показників культурної участі громадян країн ЄС на показники інновацій в цих країнах. Отже, культурний доступ та культурна участь стимулюватиме креативну діяльність індивідумів [12].

3) економіко-управлінські (В. Баумоль, В. Боуен, М. Блауг, В. Гінзбург, А. Кламер, Б. Мьєж, А. Скотт, Д. Тросбі, Б. Фрей, Д. Хезмондалш) – проблематика наукових пошуків стосується, по-перше, питання ефективності економічної діяльності культурних інституцій та, відповідно, їх державного субсидіювання; по-друге, побудови моделі культурних та креативних індустрій; по-третє, поняття "цінності", яку містить у собі продукт виробництва креативних та культурних індустрій; по-четверте, методики оцінки культурних об'єктів з метою визнання їх цінності та визначення цих об'єктів такими, що містять культурну цінність; по-п'яте, ефективного здійснення гуманітарної політики як сукупності засобів та методів "креативної економіки" як одного з можливих проєктів реалізації культурного виробництва в рамках держави чи союзу держав. Економіко-управлінські теоретичні концепції сучасної економіки культури існують та розвиваються в рамках cultural economics як наукової дисципліни.

Висновок. Результатом дослідження стала розробка типології сучасних теоретичних концепцій економіки культури відповідно до наукових напрацювань західноєвропейських вчених у ХХ–ХХІ ст. задля з'ясування теоретичного підґрунтя вивчення та дослідження функціонування культури як економічної реальності в умовах розвитку демократичних владних інститутів та здійснення капіталістичного способу господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адорно Т., Хоркхаймер М. Диалектика Просвещения / Т. Адорно, М. Хоркхаймер [пер. с нем. М. Кузнецова]. – М., СПб: Медиум, Ювента, 1997. – 257 с.
2. Беньямин В. Производство искусства в эпоху его технической воспроизводимости: Избранные эссе / В. Беньямин [Пред., сост., перевод и примеч. С. А. Ромашко]. – М.: Немецкий культурный центр имени Гете, "Медиум", 1996. – 239 с.
3. Бодрийяр Ж. К критике политической экономики знака / Ж. Бодрийяр [пер. с фр. Д. Кралечкин]. – М.: Академический Проект, 2007. – 335 с.
4. Леш С. Социология постмодернизму / С. Леш [пер. з англ. Ю. Олійника]. – Львів: Кальварія, 2003. – 344 с.
5. Тросби Д. Экономика и культура / Д. Тросби [пер. с англ. И. Кушнаревой; Нац. исслед. ун-т "Высшая школа экономики"]. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. – 256 с.
6. Хезмондалш Д. Культурные индустрии / Д. Хезмондалш [пер. с англ. И. Кушнаревой; под науч. ред. А. Михалевой; Нац. исслед. ун-т "Высшая школа экономики"]. – М., 2014. – 456 с.
7. Blaug M. Where are we now on cultural economics? / M. Blaug // Journal of Economic Surveys, 2001. vol.15. – PP. 123–144.
8. Garnham N. Political economy and cultural studies: reconciliation or divorce? / N. Garnham // Journal Critical Studies in Mass Communication, Volume 12. – 1995. – P. 60–71.
9. Lash S., Lury C.. Global Culture Industry / S. Lash, C. Lury. – UK: Polity Press, 2007. – 229 p.
10. Lash S., Urry J. Economies of signs and space / Lash S., Urry J. – London: Sage Publications, 1994. – 351 p.
11. Sacco P. L. Cultural policy design in a Culture 3.0 world. [Електронний ресурс] / P. L. Sacco. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=mer5WBMqu-g&t=1659s>.
12. Sacco P. L. Culture 3.0: A new perspective for the EU 2014–2020 structural funds programming. [Електронний ресурс] / P. L. Sacco. – Режим доступу: http://static.eu2013.lt/uploads/documents/Programos/Discussion%20documents/Sa_cco_culture-3-0.pdf

И. И. Пархоменко, асп., каф. этики, эстетики и культурологии, философский факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

ТИПОЛОГИЯ СОВРЕМЕННЫХ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЙ ЭКОНОМИКИ КУЛЬТУРЫ

Разработана типология современных теоретических концепций экономики культуры в соответствии с западноевропейской научной традицией XX в. по изучению и исследованию функционирования сферы культуры как экономической реальности: 1) культурно-философские – Т. Адорно, Ж. Бодрийяр, П. Бурдьё, М. Хоркхаймер, С. Леш, С. Лару, Д. Урри; 2) культурноиндустриальные – Р. Вильямс, Б. Мьеж, Н. Гарнем, П. Л. Сакко; 3) экономико-управленческие – В. Баумоль, В. Боуэн, М. Блауг, В. Гинзбург, А. Кламер, Б. Мьеж, А. Скотт, Д. Тросби, Б. Фрей, Д. Хезмондалш. Определено, что указанные ученые под "экономикой культуры" понимают, во-первых, научную дисциплину, которая изучает и анализирует экономические отношения по поводу производства, распространения и потребления культурных товаров и услуг (economics of culture); во-вторых, философско-культурологический подход для исследования современных процессов функционирования общества в категориях "производства" и "потребления" (economy of culture).

Ключевые слова: экономика культуры, культурное производство, культурные индустрии, индустриализация в сфере культуры, ценность, теоретические концепции экономики культуры.

I. I. Parkhomenko, PhD candidate in philosophy, Department of Ethics, Aesthetics and Cultural Studies, Philosophical Faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

TYPOLOGY OF MODERN THEORETICAL CONCEPTS OF CULTURAL ECONOMY

The article proposes theoretical concepts typology of the modern cultural economy, which proves the existence of economic relations in the field of culture according to the Western European scientific tradition of XX-XXI centuries: 1) cultural and philosophical (T.W.Adorno, J. Baudrillard, P.Bourdieu, M.Horkheimer, S.Lash, C.Lury, J.Urry); 2) cultural industries approach (R.Williams, B.Miege, N.Garnham, P.L.Sacco); 3) economic and managerial (W.J.Baumol, W.G.Bowen, M.Blaug, V.A.Ginsburg, D.Hesmondhalgh, A.Klamer, B.Miege, A.J.Scott, D.Throsby, B.S.Frey). According to these modern theoretical concepts, culture is the sphere of production and consumption of goods and services; it is functioning as a resource for economic, social and cultural development. This understanding of culture is the basis of the current policy of cultural and creative industries in the European Union and the United Kingdom. Cultural production is an interdisciplinary object of study, since the cultural good has its own peculiarity: its cultural value determines economic value. The article analyzes production in the field of culture and, at first, determines economy of culture as a scientific approach for understanding the functioning of the modern society in the categories of production and consumption; secondly, economics of culture is a scientific discipline in the field of economics.

Theoretical and methodological bases were interdisciplinary scientific approaches to the understanding of culture as a sphere of production and consumption. For that reason were organized and systematized approaches to the understanding of culture as an economic reality in scientific discourse: 1) critical theory of T.W.Adorno, W.Benjamin and M.Horkheimer and the concept of "cultural industry"; 2) the interaction of cultural and power institutions in the processes of democratization of society and industrialization of culture (R.Williams, N.Garnham, P.L.Sacco); 3) culture as a set of cultural industries, which form cultural capital (P.Bourdieu, D.Hesmondhalgh, B.Miege, D.Throsby); 4) the functioning of modern society as global culture industry in theory of S.Lash and C.Lury; 5) cultural economics theory (W.J.Baumol, W.G.Bowen, M.Blaug, V.A.Ginsburg, A.J.Scott, D.Throsby, B.S.Frey).

Keywords: economy of culture, cultural production, cultural industries, industrialization of culture, value, theoretical concepts of the cultural economy.

УДК 130.2.

**Г. П. Подолян, канд. філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
G.Podolyan473@gmail.com**

СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

Статтю присвячено аналізу розвитку корпоративної культури як нової форми культури. Динамізм формування корпоративної культури у сфері економічної діяльності у XX ст. вплинуло на стрімке поширення її цінностей і стандартів на інші сфери суспільного буття. Взаємовпливи неокорпоративізму і культури стали основою становлення інноваційної природи корпоративної культури з її орієнтацією на партнерство і консолідацію різнострамованих інтересів ключових сторін взаємодії. Як і будь-яке нове явище, корпоративна культура виявила амбівалентну природу нових процесів соціального поступу, засвідчивши появу низки складних морально-психологічних та екзистенційних проблем людини і суспільства періоду великих змін. Корпоративізація суспільних сфер стала основою якісних трансформацій організаційно-управлінських, соціально-трудових і загалом суспільних відносин, відкривши додаткові перспективи реалізації соціальної відповідальності та інтеграції.

Ключові слова: культура, корпоративна культура, неокорпоративізм, корпоративна соціальна відповідальність.

13. Williams R. Culture and Society 1780–1950 / R. Williams. – New York, 1960. – 375 p.

REFERENCES

1. Adorno, T.; Horkheimer, M. (1997). *Dialectic of Enlightenment*. Moscow, Medium (In Russian).
2. Benjamin, W. (1996). *The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction*. Moscow, Medium (In Russian).
3. Baudrillard, J. (2007). *For the Critique of the Political Economy of the Sign*. Moscow, Academic project (In Russian).
4. Lash, S. (2003). *Sociology of Postmodernism*. Lviv, Kalvarija (In Ukrainian).
5. Throsby, D. (2013). *Economy and Culture*. Moscow, Vysshiaia shkola ekonomiki (In Russian).
6. Hesmondhalgh, D. (2014). *Cultural industries*. Moscow, Vysshiaia shkola ekonomiki (In Russian).
7. Blaug, M. (2001). Where are we now on cultural economics? *Journal of Economic Surveys*, Volume 15, 123–144.
8. Garnham, N. (1995) Political economy and cultural studies: reconciliation or divorce? *Journal Critical Studies in Mass Communication*, Volume 12, 60–71.
9. Lash, S., Lury, C. (2007). *Global Culture Industry*. UK, Polity Press.
10. Lash, S., Urry, J. (1994). *Economies of signs and space*. London, Sage Publications.
11. Sacco, P. L. Cultural policy design in a Culture 3.0 world. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=mer5WBMqu-g&t=1659s>.
12. Sacco, P. L. Culture 3.0: A new perspective for the EU 2014–2020 structural funds programming. Retrieved from http://static.eu2013.lt/uploads/documents/Programos/Discussion%20documents/Sacco_culture-3-0.pdf
13. Williams, R. (1960) *Culture and Society 1780–1950*. New York.

Надійшла до редколегії 14.10.17